

JEDAN POKUŠAJ REKONSTRUKCIJE SADRŽAJA I REDOSLJEDA ČINJENICA U IZGUBLJENU POČETKU ARISTOTELOVA SPISA „USTAV ATENSKI“

Poznato je, da je početak Ustava atenskoga izgubljen. Sačuvani tekst započinje se nepotpunom rečenicom: ... Μύρωνος καὶ ἱερῶν ὁμόσαντες ἀριστίνδην¹). Filolozi su kušali rekonstruirati nepotpunu prvu rečenicu. Tako je Sandys u svome izdanju Ustava atenskoga, prema Plutarhovu tekstu, Solon 12.: τριακοσίων ἀριστίνδην διαζόντων. Μύρωνος δὲ τοῦ Φλυέως κατηγοροῦντος..., rekonstruirao navedenu rečenicu ovako: (ἑδίκαζον δὲ τριακόσιοι κατηγοροῦντος) Μύρωνος καὶ ἱερῶν ὁμόσαντες ἀριστίνδην. K tomu je Papageorgiu²) dodao konjekturu (αἰρεθέντες) ἀριστίνδην, a Wilamowitz³) τελείων (αἰρεθέντες) ἀριστίνδην. Prema tome bi prva rečenica imala glasiti: (ἑδίκαζον δὲ τριακόσιοι κατηγοροῦντος) Μύρωνος καὶ ἱερῶν ὁμόσαντες (τελείων αἰρεθέντες) ἀριστίνδην. Wilamowitzova i Papageorgijeva konjektura ne mogu se posve sigurno dokazati, a Sandysova je nadopuna vrlo vjerojatna i čini se, da pogađa pravi smisao nepotpuno sačuvane prve rečenice. Jedini naime Plutarh na citiranom mjestu govori o pojedinostima toga događaja i spominje Mirona. Možda je Plutarh svoj podatak uzeo iz Aristotelova spisa. Ako je tako, onda se ni Aristotel nije mogao o istoj stvari izraziti riječima, koje bi se mnogo razlikovale od Plutarhovitih. Da bismo saznali, što je bilo neposredno prije sačuvana početka Aristotelova spisa, potrebno je da posegnemo za izvacima iz Aristotelovih Politija, koje je učinio neki Heraklid⁴), zatim za vijestima kod Herodota, Tukidida i Plutarha.

Heraklidova epitoma 4. govori nam ovo: τοὺς μετὰ Κύλωνος διὰ τὴν τυραννίδα ἐπὶ τὸν βωμὸν τῆς θεοῦ περευγόμενοι οἱ περὶ Μεγακλέα ἀπέκτειναν. καὶ τοὺς δρᾶσαντας ὡς ἐναγεῖς

1) Sve grčke citate iz Ustava atenskoga i Heraklidovih epitoma navodim prema izdanju: Fr. Blaß—Th. Thalheim, Aristoteles, Ἀθηναίων πολιτεία, edidit H. Oppermann, Lipsiae 1928.

2) Ἀθηνᾶ 1892. IV. 519. Podatak preuzet iz djela: Kaibel G., Stil und Text der Πολιτεία Ἀθηναίων des Aristoteles, Berlin 1893, str. 117.

3) U. v. Wilamowitz, Aristoteles und Athen I, 291, 1, Berlin 1893.

4) Po nekim vijestima živio je oko 5. stolj. n. e., a po drugima oko 260. god. n. e.

ἤλαυνον. Radi se dakle o neuspjelu Kilonovu pokušaju, da se dokopa tiranide u Ateni, zatim o ubistvu njegovih pristaša i progonu ubica. Budući da sačuvani početak spisa sa Sandysovom dopunom govori o provedbi sudskog postupka protiv ubica, može se s velikom vjerojatnošću zaključiti, da tekst Heraklidae epitome 4. nije daleko od sačuvanih riječi Aristotelova spisa — možda odmah pred njima.

Razmotrit ćemo ukratko, što nam o Kilonu govore prije spomenuti grčki pisci, a zatim ćemo pokušati odrediti, što i koliko je o tome mogao govoriti Aristotel. Herodot V, 71. daje vrlo kratak izvještaj o Kilonu prigodom prikazivanja Kleomenove vojne na Atenu. Isagora, Klistenov protivnik, pozvao je Spartanca Kleomena i nagovorio ga, da pošalje u Atenu glasnika sa zahtjevom, neka se progna Klisten i s njime drugi Atenjani, i to „grešnici“. Klisten je naime bio od roda Alkmeonovaca. Prilikom tumačenja, kako su ti Atenjani postali grešnici, kaže Herodot, da je bio u Ateni Kilon, olimpijski pobjednik, koji je pokušao sa svojim pristašama zauzeti atensku Akropolu. Budući da mu pothvat nije uspio, pribjegnju božičinu kipu (πρὸς τὸ ἄγαλμα). Pritani naukrarski, koji su tada upravljali Atenom, posreduju, zajamčivši pribjegarima život, te oni odstupe. Ali što su uza sve to ipak bili ubijeni, snose krivicu Alkmeonovci. Toliko i tako govori o tom Herodot.

Tukidid I, 126. prikazuje isti događaj, ali opširnije, jasnije i sa mnogo više podataka nego Herodot. I Tukidid upliće u svoju povijest Kilonov slučaj na mjestu, gdje govori, kako su Spartanci zatražili od Atenjana, da progone „zločince“, a smjerali su na Perikla. Njegova je naime majka Agarista bila Klistenova sinovica. Da bi njegovim čitaocima bilo jasno, kako su Alkmeonovci postali ἐναγείς, govori Tukidid o Kilonu ovo: Kilon, olimpijski pobjednik i zet megarskog tiranina Teagena, pokušao je, po savjetu delfijskog proročišta i uz pomoć svoga tasta Teagena, zauzeti atensku Akropolu. Tadašnji se arhonti uz pomoć naroda opru i podsjednu pobunjenike. Kilon i njegov brat pobjegnju, a pristaše njihovi pribjegnju k žrtveniku. Arhonti ih dadu dovući napolje i smaknu ih. Neke su od pobunjenika ubili u svetinji Eumenida i zato su postali ἐναγείς, i oni sami i njihov rod. Atenjani su kasnije ganjali žive krivce, a kosti umrlih izbacili su iz grobova i dali ih prenijeti preko granica Atike.

Plutarh, Solon 12. donosi u svome prikazu mnogo pojedinosti, kojih nema ni kod Herodota ni kod Tukidida. Pobunjenici su, kako kaže Plutarh, svezali ispreden konac o božičin kip i držeći se njega htjeli su se udaljiti i pobjeći. Kad su stigli do svetišta Eumenida, raskine se konac sam od sebe. To je bio znak, da božica odriče svoju zaštitu pobunjenicima. Megaklo i ostali arhonti dadu ih pohvatati. Jedni su bili kamenovani, a drugi, koji su pribjegli žrtvenicima, zaklani. Krivci za

pokolj prozvani su *ἐναγεις*. Preživjeli su Kilonovci opet ojačali i vodili su stranačke borbe sa Megaklovim pristašama. Kad se borba uvelike zaoštrila, pojavljuje se Solon, koji je, kako kaže Plutarh, već tada bio na glasu. Njegovim posredovanjem došlo je do sudskoga procesa, u kojem je tri stotine sudaca iz plemenitih porodica, na Mironovu tužbu, vodilo postupak protiv onih, koji su bili okaljani umorstvom. Živi krivci bili su prognani, grobovi mrtvih raskopani i tjelesa njihova bačena preko državnih granica. U gradu su se međutim pojavila neka čudna znamenja, a vrači su govorili, da treba oskvrnjenje, prouzrokovano zločinom, očistiti žrtvama. Na poziv došao je s Krete Epimenid, Festijev sin, Solonov prijatelj, koji je žrtvama očistio grad.

Da bismo iz navedenoga mogli izlučiti, koliko je od toga mogao govoriti Aristotel i da li je crpao podatke iz Herodota ili Tukidida, bit će korisno ogledati, kako se Aristotel koristi piscem, kojega sam citira. U glavi 14,4. Ustava aten. citira on naime Herodota I, 60., gdje se radi o tom, kako se Pisistrat, nakon izгона, prvi puta povratio u Atenu i ponovo preuzeo vlast. Herodot kaže, da je Megaklo, pritješnjivan stranačkom borbom — *περιελανόμενος δὲ τῇ στάσι ὁ Μεγακλῆς* —, poručivao Pisistratu — *ἐπεκηρυκέτο Πεισίστρατον* —, bi li htio da se oženi njegovom kćerkom i dobije vlast — *εἰ βούλοιτό οἱ τὴν θυγατέρα ἔχειν γυναῖκα ἐπὶ τῇ τυραννίδι*. Pisistrat primi ponudu i pristane na to, a oni izmisle za njegov povratak stvar veoma budalastu — *μηχανῶνται . . . πρῆγμα εὐηθέστατον*. U selu Peaniji bila je žena — *ἐν τῷ δήμῳ τῷ Παιανισί ἦν γυνή*, kojoj je bilo ime Fija — *τῇ οὖνομα ἦν Φύη*, a bila je velika tri palca manje od četiri lakta i inače lijepa stasa — *μέγαθος ἀπὸ τεσσέρων πηχέων ἀπολείπουσα τρεῖς δακτύλους καὶ ἄλλως εὐειδής*. Tu ženu opreme svim oružjem — *σκευάσαντες πανοπλίῃ*, posade je na kola — *ἐς ἄρμα* — i krenu u grad. Naprijed pošalju glasnike — *προδρόμους κήρυκας προπέψαντες*, koji su oglašivali, da sama Atena vodi natrag na svoju Akropolu Pisistrata. U selu se proširio glas, *ὡς Ἀθηναίη Πεισίστρατον κατάγει*. Oni u gradu — *καὶ οἱ ἐν τῷ ᾧστεῖ* povjeruju, da je ona žena sama božica, te se stanu moliti i prime Pisistrata — *καὶ ἐδέοντο Πεισίστρατον*.

Aristotel na citiranom mjestu govori o istom događaju ovo: Dvanaeste⁵⁾ godine iza toga stane se Megaklo, pritješnjivan stranačkom borbom — *περιελανόμενος ὁ Μεγακλῆς τῇ στάσει*, opet dogovarati s Pisistratom — *ἐπικηρυκευόμενος πρὸς τὸν Πεισίστρατον* — pod pogodbom, da kćer njegovu uzme za ženu — *ἐφ' ᾧ τε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ λήψεται*, i dovede ga natrag na starinski i odveć budalasti način — *. . . ἀρχαίως καὶ*

⁵⁾ Sve hrvatske citate iz Ustava atenskoga uzimam iz prijevoda: Niko Majnarić, Aristotelov Ustav atenski, Izdavački zavod Jugosl. akad. znan. i umjet., Zagreb 1948.

λίαν ἀπλῶς. Rasijavši naime najprije glas — προδιασπείρας γὰρ λόγον, da Atena Pisistrata natrag vodi — ὡς τῆς Ἀθηνᾶς καταγούσης Πεισίστρατον, nađe ženu veliku i lijepu — μεγάλην καὶ καλήν . . . iz sela Peanije — ἐκ τοῦ δήμου τῶν Παιανιέων, . . . kojoj je bilo ime Fija — ἡ ὄνομα Φίη. Nju pruruši u božicu i povede je s njime u grad. Pisistrat se vozio na kolima — ἐφ' ἄρματος . . ., kraj njega stajala je žena, a oni u gradu — οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει — dočekivali su ih padajući na koljena — προσκυνοῦντες ἐδέχοντο — čudeći se.

Nema sumnje, da Aristotel ekscerpira Herodota (mnoge pojedinosti kod Herodota nisam navodio), služi se njegovim riječima, ali je u pripovijedanju kraći. Uzima iz Herodota samo ono, što je najbitnije a dodaje i sam neke pojedinosti, kojih nema u Herodota.

Vjerojatno je Aristotel tako postupio i u prikazu Kilonove bune, no tu se nije koristio Herodotom, koji je u tom slučaju vrlo kratak i ne priča događaj suvislo. Na taj zaključak upućuje nas sačuvani početak Ustava atenskoga, koji sadržava podatke, kojih nema u Herodota, a u prilog tome govori i Heraklidova epitoma 4., u kojoj su upotrebijene riječi, kakvih ne nalazimo kod Herodota. Aristotel se u prikazivanju Kilonove bune vjerojatno koristio Tukididom. To se vidi, ako se isprodi tekst Heraklidove epitome 4. s tekstom Tukididovim I, 126. Tukidid kaže: οἱ δὲ μετὰ Κύλωνος — epitoma 4.: τοὺς μετὰ Κύλωνος —; Tukidid: ἐπὶ τὸν βωμὸν — epitoma 4.: ἐπὶ τὸν βωμὸν —; Tukidid: ἀπέκτειναν — epitoma 4.: ἀπέκτειναν —; Tukidid: ἤλασαν τοὺς ἐναγεῖς — epitoma 4.: ὡς ἐναγεῖς ἤλανον. Krivce su dakle ganjali kao „grešnike“. Ali navodi Plutarhovi o Solonovu posredovanju u tom sporu, čini se, ne će biti pouzdani. Aristotel se naime, u izlaganju nekih važnih pojedinosti, ponavlja i citira ono, što je već prije spomenuo. Tako na pr. u Ustavu aten. 2,2. kaže: καὶ οἱ δανεισμοὶ πᾶσιν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἦσαν (μέχρι Σόλωνος), a u 4,5. ponavlja tu istim riječima: ἐπὶ δὲ τοῖς σώμασιν ἦσαν οἱ δανεισμοί, καθάπερ εἴρηται . . . ili 14,3.: Πεισίστρατος . . . δι᾿ αὐτοῦ τὰ κοινά, πολιτικῶς μᾶλλον ἢ τυραννικῶς . . ., što ponavlja u 16,2. riječima: δι᾿ αὐτοῦ δ' ὁ Πεισίστρατος, ὥσπερ εἴρηται, τὰ περὶ τὴν πόλιν μετρίως καὶ μᾶλλον πολιτικῶς ἢ τυραννικῶς. Prema tome, da je Solon zaista posredovao u spomenutom sporu, bio bi tu važnu činjenicu Aristotel spomenuo ili ponovio u paragrafima o Solonu. Pogotovu, kad vidimo, kako je svestrano i iscrpno prikazaio Solonov rad oko državnog uređenja, a spomenuo ga je već i u 2,2.: . . . οἱ δανεισμοὶ . . . ἦσαν μέχρι Σόλωνος. Ne će dakle biti točna ni tvrdnja Hudeova⁶⁾: Jedenfalls scheint Aristoteles von einer solchen Tätigkeit des Solon in der kylonischen Sache nichts zu

⁶⁾ Aristoteles, der Staat der Athener, 2. Aufl., Leipzig—Berlin 1916, str. 3., bilj. 1.

wissen oder nichts wissen zu wollen. Napominjem, da ni Herodot ni Tukidid uopće ne spominju Solona u vezi s Kilonovom bunom, niti znadu za nekakvo njegovo posredovanje u sporu, koji je nastao nakon bune. Plutarh se vrlo vjerojatno na cit. mjestu poslužio Aristotelovim spisom, pa je, zbog analogije stanja, protegnuo kasniji Solonov rad i na događaje, koji su se prije dogodili. Solon je naime bio kasnije posrednik i pomiritelj u žestokoj borbi između plemića i naroda. Isp. Ustav aten. gl. 5. Do suda krivcima za pokolj Kilonovih pristaša je svakako došlo, ali na neki drugi način, a ne Solonovim posredovanjem. Možda pod pritiskom preživjelih Kilonovih pristaša i potporom pobjegla Kilona i njegova tasta Teagena.

Aristotel je dakle prikazao Kilonovu bunu služeći se Tukididom, ali se nije upuštao u pojedinosti i opširnost, koju nalazimo kod Tukidida, nego je i njega ekscerpirao, a dodao je i sam neke podatke, kojih nema u Tukidida. Tukidid na pr. ne spominje Mirona ni očišćenje grada posredstvom Epimenida sa Krete, a nalazimo to u sačuvanom početku Aristotelova spisa. S obzirom na jezgrovitost izražavanja u sačuvanom početku i epitomi 4. vjerojatno je čitav odlomak o Kilonu sadržavao otprilike ovo: Kilon, olimpijski pobjednik, željan tiranide, zaposjeo je uz pomoć tasta Teagena, megarskog tiranina, Akropolu. Tadašnji se arhonti opru i podsjednu pobunjenike. Kilon i njegov brat pobjegnu, a τὸς μετὰ Κύλωνος διὰ τὴν τυραννίδα ἐπὶ τὸν βωμὸν τῆς θεοῦ πεφευγότας οἱ περὶ Μεγακλέα ἀπέκτειναν. καὶ τοὺς δρόσαντας ὡς ἐναγεῖς ἤλαυνον (epitoma 4). Na to je po svoj prilici slijedila jedna kratka rečenica, koja je sadržavala obrazloženje, kako je došlo do procesa, a odlomak se svršavao riječima: ἐδίκαζον δὲ τριακόσιοι κατηγοροῦντος Μύρωνος καὶ ἱερῶν ὀρόσαντες ἀριστίνδην, i t. d.

Da Aristotel nije započeo svoj spis prikazom Kilonove bune, vidi se iz gl. 41. Ustava atenskog, gdje pisac donosi kratku rekapitulaciju svih ustavnih promjena od najstarijih vremena do njegova doba. U gl. 41,2. čitamo: πρώτη μὲν γὰρ ἐγένετο μετάστασις τῶν ἐξ ἀρχῆς Ἴωνος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνοικησάντων· τότε γὰρ πρῶτον εἰς τὰς τέτταρας συνενεμήθησαν φυλάς, καὶ τοὺς φυλοβασιλέας κατέστησαν. Na to slijedi kratak izvještaj o Tesejevu uređenju. Budući da se na to nadovezuje Drakontova reforma, koja se prikazuje u gl. 4. Ustava aten., bilo je prema tome u izgubljenom dijelu spisa govora o Ionovu i Tesejevu radu oko državnog uređenja. Aristotel nas dakle izvještava, da je prvu promjenu iz pradavnog stanja učinio Ion. Iz toga izlazi, da je prije toga, t. j. u samom početku spisa moralo biti izneseno i to pradavno stanje. Tome ide u prilog Heraklidova epitoma 2., gdje se spominje Pandion, Erehtej, pa je zacijelo bilo govora i o ostalim kraljevima, a potvrđuje to i Heraklidova epitoma 1.: Ἀθηναῖοι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐχρῶντο βασιλείᾳ. Ako je to tako, onda je vrlo vjerojatno Ari-

stotel započeo Ustav atenski prikazivanjem kraljevskoga razdoblja kao najstarijeg oblika atenskoga uređenja, jer i u 3,2. svoga spisa kaže, da je najstarija bila čast kraljeva *πρώτη μὲν ἢ* (sc. *ἀρχή*) *τοῦ βασιλέως*. Nakon toga govorio je pisac vjerojatno o Ionu, u vezi s kojim je morao ukratko izvjestiti, u čemu se, s njegovom pojavom, sastojala promjena pradavnoga stanja, o kojoj je riječ u 41,2. njegova spisa. Pokušat ćemo, na temelju podataka iz njegova spisa i Heraklidovih epitoma, odrediti, o kakvoj se to promjeni radilo.

U glavi 3,2. Ustava aten. spominje Aristotel Iona i u vezi s njim kaže: — kao druga pridošla je kasnije čast polemarhova, jer su neki od kraljeva bili nesposobni za vođenje ratova, pa su zato i Iona prozvali, kad je nevolja došla, a u 41,2. čitamo: Tada (kad se Ion naselio) su se prvi puta podijelili na četiri file i postavili predstojnike fila. U Heraklidovoj epitomi 1. nalazimo podatak, da su se Atenjani, kad se Ion naselio, prvi puta prozvali Jonjanima. Herodotova vijest iz VIII, 44.: *Ἴωνος δὲ τοῦ Εὐρύτου στρατάρχῃ γενομένου Ἀθηναῖοι ἐκλήθησαν ἀπὸ τούτου Ἴωνες* potvrđuje točnost vijesti Heraklidove epitome 1., a Ionova čast *στρατάρχης* u skladu je s viješću u 3,2. Ustava aten., gdje Aristotel spominje Iona u vezi s uvođenjem polemarhove službe. U vezi s Ionom nalazimo još jedan podatak, sačuvan kod Harpokrationa⁷⁾, koji je on, kako se čini, preuzeo iz Aristotelova Ustava aten., a glasi: *τὸν δὲ Ἀπόλλωνα κοινῶς πατρῶν τιμῶσιν Ἀθηναῖοι ἀπὸ Ἴωνος τούτου γὰρ οἰκήσαντος τὴν Ἀττικὴν, τοὺς Ἀθηναίους Ἴωνας κληθῆναι καὶ Ἀπόλλων πατρῶν αὐτοῖς ὀνομασθῆναι*. S tim je podatkom u skladu i sholija uz Aristofanove Ptice 1537.: *πατρῶν τιμῶσιν Ἀπόλλωνα Ἀθηναῖοι, ἐπεὶ Ἴων ὁ πολέμαρχος Ἀθηναίων, ἐξ Ἀπόλλωνος καὶ Κρεούσης τῆς Εὐρύτου (γυναϊκὸς) ἐγένετο*. Čini se, da iz svega toga možemo zaključiti, da je Aristotel u izgubljenom paragrafu o Ionu po svojoj prilici govorio o njemu kao o prvom polemarhu, a spomenuo je vjerojatno i zajedničko poštovanje otačkoga Apolona. Osim toga morao je govoriti nešto i o filama. Ako dakle, u vezi s Ionom, izlučimo činjenice: a) naseljavanje novoga stanovništva; b) diobu na četiri file; c) novo ime Jonjani; d) poštovanje otačkog Apolona kao zajedničkog božanstva svih plemena; e) Ionovu čast *πολέμαρχος* — *στρατάρχης*, tada je zaista uređenje u vezi s Ionom bilo, kako kaže Aristotel u 41,2., *πρώτη μετασάσις τῶν ἐξ ἀρχῆς*.

Iako je Ion mitsko lice, ipak možemo, ako na njegovo uređenje gledamo historijskim očima, izlučiti neku historijsku jezgru, koja bi se imala sastojati u tome, da Ion, kao personifikacija historijskog razvoja jonskoga plemena, označuje u Atici prijelaz u novo razdoblje. Jonjani su naime postali u Atici nosioci novog života. Pokorili su starosjedioce, koji su se s pri-

7) Harpokration, *Λεξικὸν τῶν δέκα ῥητόρων*, s. v.

došlicama stopili u jedan narod. Pri tom je Ἀπόλλων πατροφος jonskih doseljenika potisnuo kultove autohtonog stanovništva. Jonjani su osim toga po uzoru ostalih plemena učinili Iona svojim praocem, a Ionova čast πολέμαρχος — στρατάρχης pokazuje sve veće isticanje polemarha uz basileja i predstavlja prvo jače ograničenje dosada apsolutne basilejeve vlasti. Da ne bi nasilno osvajanje kraja ostalo u lošoj uspomeni, stvorena je priča, kako je Ion pozvan u Atenu za vladanja Erehtejeva u ratu s Eleusinom, koji rat ustvari znači žestoku borbu za prevlast u Atici.

O Tesejevu uređenju, koje je slijedilo nakon Ionova, čitamo u 41, 2. Ustava aten. ovo: δευτέρα δὲ καὶ πρώτη μετὰ ταύτην ἔχουσα τι πολιτείας τάξις ἢ ἐπὶ Θησέως γενομένη, μικρὸν παρεγκλίνουσα τῆς βασιλικῆς. Tesejevo je dakle uređenje prva izmjena, koja je imala neki oblik ustava, a udaljivalo se njegovo uređenje ponešto od monarhičkoga. Toliko doznajemo o Tesejevu radu iz sačuvana teksta u Aristotelovu spisu. Dabismo mogli rekonstruirati, što je o Teseju govorio Aristotel u izgubljenom dijelu spisa, posegnut ćemo za Heraklidovim epitomama. Iz Heraklidove epitome 2. doznajemo, da je Tesej izdao proglas sc. po atičkim gradovima i ujedinio ih (ἐπ' ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ) pod uvjetom potpune pravne jednakosti, jer je Atika do njegova vremena, kako doznajemo od Tukidida II, 15., αἰεὶ κατὰ πόλεις ἀκείτο πρυτανεῖά τε ἐχούσας καὶ ἄρχοντας. Radi se dakle, kako izlazi iz Heraklidove epitome 2., o ujedinjenju Atike. Aristotel je prema tome u izgubljenom dijelu spisa morao govoriti i o tome, kako je to ujedinjenje izvršeno. Plutarh, Tesej 25. citira Aristotela i vrlo je vjerojatno, da se u svome prikazu sinoikizma koristio i podacima iz Aristotelova Ustava atenskoga. To potvrđuje srodnost riječi Heraklidove epitome 2.: Θησεὺς δὲ ἐκήρυξε . . . ἐπ' ἴσῃ . . . s Plutarhovim riječima: (ἐκάλεϊ πάντας) ἐπὶ τοῖς ἴσοις . . . κήρυγμα Θησέως (γενέσθαι φασί . . .). Aristotel je, kako se čini, s obzirom na Plutarha i Tukidida, koji se u prikazivanju sinoikizma slažu, izvijestio o načinu sinoikizma otprilike ovako: Kad je Tesej postao kralj, καταλύσας οὖν τὰ παρ' ἐκάστοις πρυτανεῖα καὶ βουλευτήρια καὶ ἀρχάς, ἐν δὲ ποιήσας ἅπασιν κοινὸν ἐνταῦθα πρυτανεῖον καὶ βουλευτήριον, συνέκτισε τοὺς τὴν Ἀττικὴν κατοικοῦντας εἰς ἓν ἄστυ (Plut., Tesej 24). Budući da i Tukidid II, 15. govori o toj stvari gotovo istim riječima, i to: — — καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τὰ τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχάς ἐς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ἐν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, συνέκτισε πάντας . . ., zacijelo je i Aristotel o tome govorio sličnim, a možda i istim riječima. Tesej je, kako iz gornjega izlazi, proveo sinoikizam tako, da je ukinuo poglavarstva i vijeća atičkih gradova i stvorio jedno zajedničko poglavarstvo i jedno vijeće u Ateni, odakle se otada upravljalo čitavom Atikom. Na spomenute podatke slijedila je po svojoj prilici vijest iz Heraklidove epitome 2.:

— — ἐκήρυξε καὶ συνεβίβασε τούτους ἐπ' ἴση καὶ ὁμοία, a spomenu je pisac vjerojatno i utemeljenje svetkovine Ἐυνοϊκία⁸⁾, koja se slavila svake godine na uspomenu državnog ujedinjenja. Čitav pak odlomak o Teseju završavao je po svoj prilici riječima iz Heraklidove epitome 2.: οὗτος (Tesej) ἐλθὼν εἰς Σκῦρον ἐτελεύτησεν ὡσθεις κατὰ πετρῶν ὑπὸ Λυκομήδους, φοβηθέντος μὴ σφετερισθῆται τὴν νῆσον. Ἀθηναῖοι δὲ ὕστερον περὶ τὰ Μηδικὰ μετεκόμισαν αὐτοῦ τὰ ὄστα.

Ostaje nam još da objasnimo, kako valja shvatiti Aristotelove riječi iz 41,2. Ustava atenskoga: (τάξις) μικρὸν παρεγκλίνουσα τῆς βασιλικῆς. Rješenju toga problema možemo pristupiti na dva načina, od kojih će nas svaki dovesti gotovo do istoga rezultata. Imajući naime na umu, da je Tesej usredotočio vlast nad čitavom Atikom u Ateni, moramo zaključiti kao sigurnu stvar, da su poglavari ostalih atičkih gradova izgubili svoju vlast. Tesej im je stoga morao dati neku naknadu, koja se vjerojatno sastojala u tome, što ih je pozvao, da s njime zajedno dijele upravnu vlast. Da on doista nije upravljao zemljom kao apsolutni vladar, potvrđuju Plutarhove riječi, Tesej 25.: ἀρχε τὸ μοναρχεῖν, koje Plutarh izričito citira kao Aristotelove (ὡς Ἀριστοτέλης φησὶν). Tesejeva se dakle monarhija razlikuje od one stare u tome, što on vlada zemljom samo kao primus inter pares. S druge strane vidimo u 41. gl. Ustava aten., da Aristotel prije Drakontove reforme spominje Tesejevo uređenje, a u tekstu Aristotelovu je prije Drakonta (gl. 4) prikazan najstariji ustav (gl. 3). Tu naime čitamo, da su se između bogatih plemića postavljali činovnici, koji su isprva vladali čitav svoj život. Uz basileja spominju se kao najstarije službe i polemarih i arhont. Čini se, da bismo u tome, t. j. u prikazu najstarijeg ustava u gl. 3., možda mogli nazirati ili pomenuto Tesejevo uređenje ili vrlo vjerojatno njegov dalji razvitak. Ako se dakle uzme u obzir, da se uz basileja nalazi i polemarih i arhont, tada je Tesejevo uređenje doista μικρὸν παρεγκλίνουσα τῆς βασιλικῆς.

⁸⁾ Na uspomenu državnog ujedinjenja slavili su Atenjani svetkovinu Ἐυνοϊκία dana τῆ ἑκτῆ ἐπὶ δέκα τοῦ Ἐκατομβαιῶνος (16 hekatombeona — sbranj). Tukidid II, 15. naziva svetkovinu Ἐυνοϊκία, a Plutarh, Tesej 24. Μετοϊκία. G. Gilbert, Handbuch der griechischen Staatsalterthümer, Bd. I, 2. Aufl., Leipzig 1893, str. 113, 2. kaže, da bi Μετοϊκία mogla biti svetkovina na uspomenu preseljenja eupatrida u Atenu (μετοικεῖν — preseliti se). Kad se naime, nakon sinoikizma, uprava nad čitavom zemljom usredotočila u Ateni, drži se, da su se po svoj prilici porodice seoskih eupatrida preselile, na Tesejev poziv, u Atenu, da sudjeluju u upravljanju zemljom. Čini se, da gornje shvaćanje Μετοϊκία ne će biti ispravno, a vjerojatno nije ni Plutarh razumijevao pod Μετοϊκία svetkovinu na uspomenu preseljenja eupatrida, jer kaže na cit. mjestu ἦν ἔτι νῦν θῆουσι. Teško je zamisliti, da bi se bila tako dugo održala svetkovina na uspomenu preseljenja eupatrida, dok je svetkovina na uspomenu ujedinjenja mogla zaista dugo živjeti u narodu. Plutarhova Μετοϊκία valja dakle shvaćati kao i Ἐυνοϊκία, t. j. svetkovinom na uspomenu ujedinjenja.

Sve priče o Teseju i njegovim borbama pružaju obilnu građu, iz koje možemo izlučiti neke historijske zaključke. Prije svega valja istaći, da ujedinjenje Atike nije izvršeno odjednom, nego su borbe trajale dugo vremena. Kako se vrhovna državna uprava usredotočila u Ateni, jasno je, da su to ujedinjenje izvršili vladari, koji su stolovali u tvrđavi Kekropiji. Ujedinjenje je djelo jonskoga plemena, a Tesej je personifikacija njegove snage. S pravom su Atenjani gledali u sinoikizmu najvažnije djelo svoje stare povijesti.

Na temelju 41. gl. Ustava atenskoga možemo zaključiti, da je Aristotel u početku svoga spisa govorio ponešto opširnije o događajima i licima, koja su uzrokovala neku ustavnu promjenu, a kraće o licima i događajima, koji nisu imali toga značenja. Iz Heraklidove epitome 3. vidi se, da je u izgubljenom početku spisa, nakon Tesejeva uređenja i neposredno prije Kilonove bune, bilo govora o Kodru i njegovim nasljednicima. To razdoblje nije uzrokovalo znatnih ustavnih promjena, jer bi to bio Aristotel spomenuo u rekapitulaciji ustavnih promjena u 41. glavi.

Nakon izložene građe, koja pripada u izgubljeni početak Ustava atenskoga, možemo stvoriti zaključak, da je Aristotel započeo svoj spis prikazivanjem legendarnog kraljevskog razdoblja. Nakon toga govorio je o Ionovu i Tesejevu radu oko državnog uređenja. Neposredno prije prikaza Kilonove bune dao je kratak izvještaj o Kodru, a odlomak je svršavao podatkom o Kodrovim nasljednicima, t. j. riječima Heraklidove epitome 3.: ἀπὸ δὲ Κοδριδῶν οὐκέτι βασιλεῖς ἤρουντο, διὰ τὸ δοκεῖν τρυφᾶν καὶ μαλακοῦς γεγεμέναι. Ἰππομένης . . . i t. d.

Zagreb.

M. Sironić.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Sironić: EIN VERSUCH DER REKONSTRUKTION DES INHALTES UND DER REIHENFOLGE DER TATSACHEN IN DEM VERLORENEN ANFANG DER ARISTOTELISCHEN SCHRIFT „DIE VERFASSUNG VON ATHEN“

Auf Grund der Angaben in der Verfassung von Athen und in den Epitomen des Herakleides versucht der Autor darzustellen, was Aristoteles im verlorenen Anfang seiner Schrift sagte und in welcher Reihenfolge die Tatsachen dargestellt waren.

Nach der Analyse des Materials zieht der Verfasser den Schluß, daß Aristoteles seine Schrift mit der Beschreibung der sagenhaften königlichen Periode begonnen hat. Darauf sprach er über die Wirkung Ions und Theseus' in der Regelung der Staatsverfassung. Unmittelbar vor der Beschreibung des Versuchs Kylons gab er über Kodros einen kurzen Bericht, und der Abschnitt hat wahrscheinlich mit dem Bericht über die Nachfolger Kodros' geendet, daß heißt mit den Worten der Epitome 3. des Herakleides: ἀπὸ δὲ Κοδριδῶν οὐκέτι βασιλεῖς ἤρουντο, διὰ τὸ δοκεῖν τρυφᾶν καὶ μαλακοῦς γεγεμέναι, Ἰππομένης u. s. w.